

IZ POVIJESNE PROBLEMATIKE NEKIH HAGIOGRAFSKIH VRELA

(u povodu članka M. Ivaniševića »Hagiografski izvori itd.«)

Lujo MARGETIĆ, Rijeka

U članku Hagiografski izvori o posljednjim desetljećima hrvatskoga kraljevstva (Zbornik »Zvonimir, kralj hrvatski«) M. Ivanišević je upozorio na neke teze novijih autora pri raščlambi legenda o sv. Gaudenciju, sv. Ivanu Trogirskom i sv. Krištoforu i u raspravi s tim tezama predložio svoja rješenja. Raščlanjuju se Ivaniševićevi prijedlozi i daju primjedbe na njih.

1. U konciznom i inspirativno pisanom članku povodom Znanstvenog skupa »Zvonimir, kralj hrvatski«, održanog u prosincu 1989. u Zagrebu i Splitu, objavljenog god. 1997.,¹ pod naslovom *Hagiografski izvori o posljednjim desetljećima hrvatskoga kraljevstva*,² M. Ivanišević raščlanjuje neka pitanja iz tri vrela:

- a) Život sv. Gaudencija Osorskog,
- b) Život sv. Ivana Trogirskog,
- c) Čudo moći sv. Krištofora u Rabu.

Po mišljenju autora nevjericu u istinitost događaja u vrelima potiče kod nekih autora unaprijed smišljena činjenica što je povjesnik sebi odredio kao polazište presudbe, pa kad ne nađe suglasja, tada optuži izvor. Autor je postavio sebi zadaću da pokaže »pogreške dosadašnjih prosudbi«.

Autor se prije svega osvrće na objašnjenja koja je dala N. Klaić o Životu sv. Gaudencija te joj prigovara što nije spomenula Gaudencijev boravak u Rimu. Autor se osvrće i na njezino tumačenje Života sv. Ivana Trogirskog, pa uz ostalo ne pristaje uz njezine tvrdnje da je Trogir promijenio svoga sveca zaštitnika, sv. Lovru, već u XII. stoljeću i da je Koloman nakon Zadra nastavio put prema Šibeniku i ostao u šibenskom podgrađu.

Autor prigovara i Pragi, da je u raspravljanju o najstarijem događaju u Čudima moći sv. Krištofora postigao cjelinu »samo nasilnim mijenjanjem (...) vremenskih odrednica«.

¹ *Zvonimir, kralj hrvatski*, Zbornik radova, Zagreb, 1997.

² *N. dj.*, 91–96.

Autor nije usklađen ni s tezom pisca ovih redaka da *Unragorum gens* u Farlatijevu izdanju treba čitati kao *Ungarorum gens*.

U nastavku autor upozorava na one vrijednosti u spomenutim hagiografskim spisima koje po njegovu mišljenju »zavrjeđuju naglasak«.

2. Što se tiče života sv. Gaudencija Osorskoga, autor lapidarno navodi jedanaest točaka koje zaslužuju naglasak. Među ostalim posebno ističe Gaudencijevo protivljenje braku u zabranjenom krvnom srodstvu: razlike su po Ivaniševiću između državnog i tadašnjeg crkvenog prava u brojanju koljena u pobočnom rodu. Naše je mišljenje da pravi domet značenja tih razlika leži u nečem posve drugom. Nije nam jasno na koju državu i na koje crkveno pravo misli. Sigurno će to autor u nekom svom budućem radu potanje objasniti. Mi bismo sa svoje strane željeli unaprijediti raspravu o tome pitanju, što ga je dotaknuo autor, s nekoliko riječi.³ Naime, prema Gaudencijevu životopisu neki se osorski odličnik htio oženiti svojom bliskom rođakinjom protivno Papinoj zabrani. Je li doista riječ o razlici »državnog« i »crkvenog« prava kako to objašnjava autor? Nije li očito da je riječ o problemu, treba li primijeniti odredbe o ženidbenim zabranama, koje su se različito primjenjivale na Zapadu i Istoku? Naime, crkva je na Zapadu sredinom XI. stoljeća zabranjivala brak do uključivši četvrtog stupnja srodstva po kanonsko-germanskom računanju, tj. zabranjivala je npr. ženidbu čak i s unukama bratića. Istočna je crkva bila nešto blaža pa je primjerice patrijarh Aleksije izdao 1038., dakle upravo nekako u posljednje vrijeme biskupovanja Gaudencija u Osoru, tumačenje da brak rođaka u sedmom stupnju po rimskom računanju (što odgovara četvrtom stupnju po kanonsko-germanskom) nije ništav nego da se bračni drugovi samo kažnjavaju crkvenim kaznama (npr. postom i sl.). U Hrvatskoj i posebno u Dalmaciji to je stajalište istočne crkve moralo biti dobro poznato jer se u potvrdi zaključka splitskog sinoda što ju je papa Aleksandar II. poslao početkom šezdesetih godina XI. stoljeća *episcopis et regi Dalmatiae*⁴ odlučuje uz ostalo i o zamolbi dalmatinskih biskupa da se odobre brakovi srodnika u četvrtom stupnju (računano po kanonsko-germanskom načinu). Papa to odbija i određuje *ut quicumque in quarto sunt gradu, omnino separentur*, tj. neka se svakako razdvoje oni koji su u četvrtom stupnju (srodstva). Da Papa smatra takve brakove ništavim, čak nepostojećim, vidi se i po tome što uz određene uvjete dopušta takvim osobama da stupe u brak.

Ivanišević upozorava na to da kamaldoljanski ljetopis pripisuje Gaudenciju osnivanje samostana »u Osoru, na Cresu i Susku«, ističe da je malo sačuvanih vijesti »o odlascima naših (nad)biskupa k papi« i nabraja ih: »oko 925.«, »oko 1063.«, »9. siječnja 1078.«, spominje odredbu pape Aleksandra II. »poslije 1. listopada 1061.« i zavjernicu kralja Zvonimira, »početak listopada 1075.« itd., ali za čudo, ne spominje izvanredno važnu vijest Petra Damiana o Gaudenciju.⁵ Petar Damiani piše da je kao opat samostana Fonte

³ O tom potanje L. MARGETIĆ, *O nekim vrelima hrvatske povijesti XI. stoljeća (s osobitim obzirom na Osor)*, *Historijski zbornik* (dalje: HZ), god. XLII, Zagreb, 1989., 111–135.

⁴ T. SMIČIKLAS, *Diplomatički zbornik kraljevine Hrvatske, Dalmacije i Slavonije* (dalje: CD) I, 94–96, br. 67.

⁵ F. RAČKI, *Documenta historiae chroatiae periodum antiquam illustrantia* (dalje: Doc.), *Monumenta spectantia historiam Slavorum Meridionalium*, vol. VII, Zagreb, 1877., 443–444.

Avellano imao prigodu prijateljevati s Gaudencijem nakon što je »taj napustio (osorsku) biskupiju i prešavši iz slavenskog kraljevstva (*de Sclavonico regno*) došao do obala ankonitanskog grada« itd. Ako je Ivanišević naveo mnoge okolnosti koje se ne odnose na život toga sveca, a iz djela P. Damianija uzeo podatak o svečevoj smrti u god. 1044., ostaje posve nejasnim zašto nije upozorio na ono što je za nas Hrvate od najvećeg značenja, naime potpuno vjerodostojno Damianovo suvremeno izvješće da Gaudencije »*de Sclavonico regno navigans littoribus Anconitanae urbis adplicuit*? Ne slijedi li iz te vijesti da je oko god. 1041. Osor pripadao hrvatskom kraljevstvu?

Lucije je, upozorivši da se pod Slavenima često misli na Hrvate i Srbe, držao da Petar Damiani misli na »Dalmatince Osorane, podložne slavenskom kralju i da Osor smatra dijelom slavenskog kraljevstva«. ⁶ Farlati se tome oprezno usprotivio tvrdeći da se iz suvremenih vrela ne može zaključiti jesu li Osor i drugi dalmatinski gradovi i otoci bili dijelom hrvatskog kraljevstva ili pripadali Bizantu. ⁷ Mitis je bio čvrsto uvjeren da u Damianijevu odlomku što smo ga upravo naveli »nema ni najmanjeg traga (tvrdnji) da bi Osorani bili podložnici slavenskog kralja i da bi se smatralo da pripadaju slavenskom kraljevstvu«. ⁸ Od ostalih povjesnika dostatno je spomenuti još samo neke da se vidi kako raščlamba vijesti o biskupu Gaudenciju nije daleko doprla. Rački ⁹ je upozorio da se u to doba Hrvati nikako nisu odrekli »svojega zahtjeva na Dalmaciju«, da je zbog toga došlo do trvenja između Bizanta i Hrvatske, a život »na istočnoj obali jadranskoga mora postao (tako) nesnosnim« da je »pobožan osorski biskup Gaudencio volio položiti biskupsku čast« i otići iz Hrvatske. Šišić, ¹⁰ Praga, ¹¹ Beuc ¹² i Ferluga ¹³ uopće ne spominju Gaudencija. Jedino N. Klaić ¹⁴ spominje Gaudencijev sukob s nekim uglednim osorskim patricijem, zbog kojeg je biskup uzmakao u Anconu i naslućuje da bi taj Gaudencijev odlazak mogao možda biti u vezi s glagoljaškim odnosno protureformskim pokretom. I neki drugi autori raspravljaju o Gaudenciju, ali samo povodom osnivanja benediktinskih samostana na našoj obali. ¹⁵

Mi smo o vijestima iz Gaudencijeva života pisali god. 1989. i ustvrdili da je prethodno potrebno zauzeti stajalište u pogledu Lucijeve tvrdnje jer je u nju posumnjao Farlati, a Mitis joj se energično odupro. Farlatijeva opaska ne čini se opravdanom. Vijesti o Gaudenciju potječu iz prvorazrednih suvremenih vrela koja su u pitanju kojim se bavimo pouzda-

⁶ J. LUCIUS, *De regno Dalmatiae et Croatiiae libri sex*, Amstelodami, 1666., 80.

⁷ D. FARLATI, *Illyricum sacrum*, V, Venetiis, 1775., 189.

⁸ S. MITIS, *Storia dell'Isola Cherso-Ossero (476–1409)*, »Atti e Memorie della Societa Istriana di Archeologia e Storia Patria«, vol. XXXVII, Parenzo, 1925., 115.

⁹ F. RAČKI, *Borba Južnih Slavena za državnu neodvisnost*, Rad 27, 1874.

¹⁰ F. ŠIŠIĆ, *Povijest Hrvata u vrijeme narodnih vladara*, Zagreb, 1925.

¹¹ G. PRAGA, *Storia di Dalmazia*, Terza edizione, Padova, 1954.

¹² I. BEUC, *Osorska komuna u pravno-povijesnom svijetlu*, »Vjesnik Državnog arhiva u Rijeci«, svezak 1, Rijeka, 1953.

¹³ J. FERLUGA, *Vizantiska uprava u Dalmaciji*, Beograd, 1957.; ISTI, *L'amministrazione bizantina in Dalmazia*, Venezia, 1978.

¹⁴ N. KLAJIĆ, *Povijest Hrvata u ranom srednjem vijeku*, Zagreb, 1971., 14 i 415.

¹⁵ V. ŠTEFANIĆ, *Opatija sv. Lucije u Baški*, »Croatia sacra« 6, br. 11–12, Zagreb, 1936.; I. OSTOJIĆ, *Benediktinci u Hrvatskoj i ostalim našim krajevima*, sv. II, Benediktinci u Dalmaciji, Split 1964., 158.

na i dragocjena upravo zbog nepostojanja bilo kakve skrivene tendencije. Petar Damiani nije imao nikakva razloga da izmišlja pripadnost Osora hrvatskom kraljevstvu, a i Gaudencijev bijeg iz Osora priopćen je od pisca legende vrlo trijezno. Takve prvorazredne pouzdane vijesti treba interpretirati, a ne tražiti njihovu potvrdu u drugim prvorazrednim vijestima. Što se pak tiče Mitisa, on je očito pod utjecajem svoga cjelokupnog stava prema cresko-osorskoj prošlosti, prema kojem je rimsko-bizantsko-mletačka nazočnost na tom području neusporedivo jača od hrvatske pa ne želi vidjeti i priznati da je vijest Petra Damianija posve jasna: doista, ako je Gaudencije krenuo iz osorske biskupije, dakle iz Osora i napustio slavensko, tj. Hrvatsko kraljevstvo, onda se te njegove riječi ne mogu drukčije shvatiti nego da je Osor priznavao vlast hrvatskog kralja i da je grad pripadao Hrvatskoj. Tvrdnja da o tome »nema ni najmanjeg traga« u vijestima Petra Damianija očito je posve neprihvatljiva.

3. Život sv. Ivana Trogirskog vrlo je važno vrelo za našu povijest XI. i XII. stoljeća pa treba toplo zahvaliti upravo Ivaniševiću što ga je god. 1977. objavio u knjizi *Legende i kronike* i ujedno popratio vrlo korisnim bilješkama.¹⁶ Ivanišević je još 1977. upozorio¹⁷ na to da se crkva sv. Mihovila sve do 1667. nalazila unutar tvrđave, a ne u podgrađu. Ova je pogreška N. Klaić ipak po našem mišljenju utoliko benigna što je i po njezinom mišljenju »Šibenik kao hrvatski grad već tada u njegovim (Kolomanovim: L. M.) rukama«.¹⁸ Ivanišević navodi u osam točaka one elemente Života koji po njegovu mišljenju zavrjeđuju naglasak, ali nam se ne čini da je upozorio na neke nove okolnosti, podobne za daljnju raščlambu. A ipak po našem mišljenju taj hagiografski spis i te kako zavrjeđuje da ga se pomno proučava upravo u onom dijelu koji Ivanišević ovdje ne dotiče, tj. u opisu događaja što su se oko Trogira, po piscu legende, zbili u XII. stoljeću: rušenje Trogira pod Saraceni-ma, privremeno napuštanje Trogira (spomenuto čak na dva mjesta u legendi!) i kasniji napadaj Mlečana. O tome smo potanko pisali na drugim mjestima.¹⁹

4. Konačno, što se tiče Čuda sv. Krištofora, ne čini nam se da je Ivanišević bio sretne ruke. a) Ivanišević ističe: »Opsada Raba jakom normanskom vojskom, koju izvor zove bizantskim načinom 'Uaragorum gens'.«²⁰ Ova tvrdnja nije točna. Bizantski pisci strogo razlikuju bizantske od južnotalijanskih Normana, koje konzekventno zovu »Normanoi«.²¹ Te južnotalijanske Normane ne samo da bizantski pisci nikada ni jednom jedinom prigodom

¹⁶ *Legende i kronike, Splitski književni krug, Čakavski sabor, Split, 1977.*, hrv. tekst legende 69–86, bilješke 87–102; lat. tekst 103–121.

¹⁷ *N. dj.*, 94.

¹⁸ N. KLAIĆ, *n. dj.* (bilj. 14), 527.

¹⁹ Vidi npr. L. MARGETIĆ, *La distruzione di Trau da parte dei Saraceni nella prima metà del secolo XII u: Histrica et Adriatica, Trieste, 1983.*, 255–263; ISTI, *Iz ranije povijesti Trogira*, HZ XLIII, 1990., 7 i dalje i diskusija sa stajalištima L. STEINDORFFA u njegovu vrlo korisnom radu *Die Vita beati Iohannis Tragurien-sis als Quelle zur Geschichte der dalmatinischen Stadt Trogir im 12. Jahrhundert*, »Südostforschungen«, XLVII, 1988., 17–36.

²⁰ IVANIŠEVIĆ, *n. dj.* (bilj. 2), 96.

²¹ Dostavno je ovdje spomenuti bar Anu Komnenu (B. Leib, *Anne Comnene, Alexiade*, Paris, 1967., I, 92; II, 9, 4; 155; IV, 5, 3; II, 97; VII, 3, 6, i Skilicu (I. Thurn, *Ioannis Scylitzae Synopsis historiarum*, Berolini et Novi Eboraci, 1973., 394, 471 itd.

ne nazivaju Varangi (ili slično) već ih tako uopće nitko nikada nije nazivao: papinska, dalmatinska, mletačka, uopće talijanska vrela a, što je dakako najvažnije, južnotalijanske kronike ne sadrže nikada bilo kakvu vijest u kojoj bi se, makar i slučajno, piscu »omaklo« da »otmjene« južnotalijanske Normane nazove Varjazima, tj. imenom »bijednih« bizantskih plaćenika, koji su služili u bizantskoj vojsci na svim onim bojnim poljima kamo su ih bizantske vojskovođe slali. Uostalom, u europskoj literaturi o tome nema ni najmanje dvojbe: svi vrlo dobro razlikuju jedne od drugih.²² Pa ipak, N. Klaić piše da u prilog starine vrela kojim se služio pisac legende »stoji i stari naziv za Normane (Varagorum gens)«. Baš tako: »Stari naziv (!!) za Normane«. A Ivanišević dodaje da bi »i sam tako izrekao«²³ očito zato što je po njegovu mišljenju to »bizantski način« spominjanja Normana.²⁴

Odakle potječe u našoj literaturi ova neobična pogriješka (tj. Varjazi = Normani)? Ona se ušuljala, da se tako izrazimo, iz jedne marginalne bilješke Račkoga, koji je u svojim Documenta²⁵ objašnjavao: »Nullum dubium est. Varagorum nomine hic designari Normannos, eos quidem Italiae inferioris, qui illo quoque germanico nomine appellabantur« i tu svoju tvrdnju dokazivao: cf. *Malaterae Gaufredi historia sicula lib. III, c. 27, p. 584.* (Muratori, *script. rer. ital. tom. V.*) Izenađuje da nitko nije provjeravao tvrdnju Račkoga po kojoj je »nedvojbeno (!?) da se pod imenom Varjaga misli na Normane u južnoj Italiji, naime one koji su se nazivali tim germanskim imenom«. Nije li možda ipak trebalo provjeriti »dokaz« Račkoga uzet iz »*Gaufredi Malaterrae monachi Historia sicula*« kako je taj rad nazvao A. Muratori. Rački se za čudo poziva na str. 584 V. knjige, u kojoj Malaterra strogo razlikuje »*Waringos*« (u koje je bizantski car polagao »najveću nadu«, a koji su ipak sramotno pobjegli a za njima čitava grčka vojska) od »naših« Normana, koji su, kako to Malaterra ističe s neizmjenjnim ponosom, pobijedili i zauzeli bizantski logor. Uostalom, odmah na idućoj stranici Malaterra priča kako su u Kastoriji (u Makedoniji) bili od bizantskog cara smješteni Varingi: »*Trecenti enim Waringi in eadem urbe habitabant, custodes ab imperatore deputati*« – ali su se – ponosno ističe Malaterra – »našima«, tj. Normanima, predali.

Ne čini nam se da je pravi način poštivanja genija Račkoga da se već stotinu godina ponavlja njegovu u biti benignu marginalnu pogriješku, to više što je Rački u drugim radovima²⁶ vrlo dobro razlikovao bizantske plaćenike od Normana.

b) Dodajmo još nešto. Naime, s kakvim je ciljem (i zašto upravo god. 1308.) došlo do sastavljanja spisa o čudima sv. Krištofora? Najčešće se iza nekog hagiografskog spisa krije namjera pisca da izrazi svoju političku misao na način koji je u ranijim stoljećima bio vrlo obiljubljen, tj. nekom svetačkom legendom. Te su legende od velike važnosti, jer su u njih,

²² Vidi npr. L. HEINEMANN, *Geschichte der Normannen in Unteritalien und Sizilien*, Leipzig, 1894. (npr. str. 38); J. GAY, *L'Italia meridionale e l'impero bizantino dall'avvento di Basilio I alla resa di Bari ai Normanni (867–1071)*, Firenze, 1917., npr. str. 430; F. CHALANDON, *Essai sur le regne d'Alexis Ier Comnene (1081–1118)*, Paris, 1900., npr. str. 47, 65 itd.

²³ IVANIŠEVIĆ, n. dj. (bilj. 2), 93.

²⁴ N. dj., 96.

²⁵ Doc., 457.

²⁶ Primjerice u svojoj raspravi navedenoj u bilj. 9 (ali u nastavku, naime u Radu 30 iz 1875.).

kao što je poznato, upleteni mnogi povijesni događaji. Kako je pisac legende želio da mu se vjeruje, on je u nju unosio mnoge stvarne događaje iz prošlosti, ali im je ujedno dao interpretaciju u skladu sa svojom političkom odrednicom. N. Klaić, slijedeći Šišića opetovano je iznosila tvrdnju da je pisac legende o sv. Krištoforu bio rapski biskup Juraj Kostica, a to očito misli i Ivanišević, unatoč tomu, što je Praga već god. 1931. uspješno dokazao da treba razlikovati biskupa Jurja Kosticu protivnika Mlečana i prijatelja Anžuvina i Šubića od njegova nasljednika na biskupskoj stolici Jurja Hermolaisa, pisca legende, vrlo energičnog pristašu Mlečana. On je svoje djelo pisao god. 1308., tj. upravo u vrijeme kada se u našim krajevima vodila žestoka promidžba u korist Anžuvina, a protiv Mlečana. Poruka je legende nedvojbeno: biskup želi dokazati da je Rabu već tri puta u prošlosti prijetila opasnost, ali se grad uvijek uspješno odupirao uz pomoć sv. Krištofora. Od ta tri čuda, u drugom o kojem je riječ u legendi *Ungarorum rex* poslao je protiv Raba svog vojskovođu Ugra,²⁷ u trećem je napadač *Ungarie regis comes Sergius*.²⁸ Ako, dakle, u prvom slučaju napadači ne mogu biti Normani, jer njih nije nitko nikada nazivao Uragi, na koga je biskup mislio kao napadača? Biskup Hermolais, žestoki protivnik Anžuvina, mislio je na one iste koji su u drugom i trećem slučaju spomenuti i koji su upravo u doba pisanja legende ponovno i opasni protivnici? Tendencija je Hermolaisova spisa nedvojbeno: »vječiti« protivnici Raba (i dakako Mletaka jer je Hermolais žestoki venetofil) dolaze s kopna. I u njegovo doba Ungari = Anžuvinci i Šubići prijete Rabu, ali Bog i sv. Krištofor već su tri puta pomogli Rabu protiv istog neprijatelja pa će se to, eto, sigurno ponovno dogoditi.²⁹ Priznajemo da ne vidimo drugog objašnjenja.

c) Ostaje još razmotriti pitanje vremenskog određivanja prvog čuda sv. Krištofora. Kako Ivanišević ne dvoji da su Rab napali Normani = Varjazi, da je do toga napadaja došlo prije rapskog biskupa Grgura, spomenutog u vrelima god. 1074., on dolazi do istog zaključka kao N. Klaić: riječ je o »opisu normanske opsade grada 1074.« No, kako biskup Hermolais nije mogao pisati o »Varjazima« i pri tome misliti na Normane, onda je jedino sigurno (koliko uopće u ovakvim istraživanjima može biti riječi o sigurnosti) samo to, da je studeni 1074. *terminus post quem non*, ali da nema nikakva razloga ograničiti vrijeme napadaja upravo u god. 1074., jer je očito da je biskup Domana mogao službovati i prije 1074. Ali, u tom bi se slučaju izgubila povezanost prvog čuda sv. Krištofora s Normanima, a to se u literaturi pod svaku cijenu želi izbjeći.

²⁷ Taj napadaj desio se po N. KLAJĆ (Da li je postojala Dalmatinska marka Bečke ilustrirane kronike, Zgodovinski časopis XIX–XX, 1965.–1966., 133) prije god. 1097., po V. KLAJĆU (Krčki knezovi Frankapani, knjiga I, Zagreb, 1901., 80) god. 1102., po HÓMANU, *Geschichte des ungarischen Mittelalters*, Berlin, 1940., 371) 1105.; po N. KLAJĆ, (Povijest, n. dj. u bilj. 14, 528) odmah poslije 1105., a po ŠIŠIĆU (*Priručnik izvora hrvatske historije*, Dio I., Zagreb, 1914.) god. 1107.

²⁸ Sergijev napadaj na Rab često se vremenski smješta u god. 1105. (npr. V. KLAJĆ, n. dj. bilj. 27, 80, HÓMAN, n. dj. u bilj. 27), Šišić ga smješta u god. 1914. (n. dj. u bilj. 27) u 1124. god., a 1944. god. (*Poviest Hrvata za kraljeva iz doma Arpadovića*, Zagreb, 1944., 33) u 1116. Slično i M. BARADA, *Hrvatski vlasteoski feudalizam*, Zagreb, 1952., 14. Usp. i L. MARGETIĆ, *Iz vinodolske prošlosti*, Rijeka, 1980., 26: poslije 1115., najvjerojatnije god. 1116.

²⁹ O svemu tome pisali smo najprije u radu »O napadačima iz prvog čuda legende o sv. Krištoforu«, *Jadranski zbornik X*, 1976.–1977., 79., 96., a nakon toga opširnije i sveobuhvatnije u »Pozadina prvoga ugarskog napadaja« na Rab (1071.), *HZ XL*, 1987., 75–119.

d) Ako bi se ipak htjelo »spasiti« Varange kao napadače, ne bi preostalo drugo nego prihvatiti tezu da je u čudima doista riječ o bizantskim plaćenicima Varanzima i da je prema tome Rab napala četa Varanga (dakako, pod bizantskom komandom). Ali, takvom tezom dolazi se do posve neprihvatljivih rezultata i zato je nitko nije ni pokušao braniti, to više što i u tom slučaju vrijeme prije god. 1074. nije isključeno.

e) Po našem mišljenju, svakome onome, koji pokušava povezati *Unrage* iz Čuda s južnotalijanskim Normanima ne preostaje ipak ništa drugo nego baciti se na traženje nekog podatka iz kojeg bi se moglo izvesti zaključak da je ipak netko negdje nazvao južnotalijanske Normane Varjazima. Rački je to pokušao s južnotalijanskim kroničarom Malaterrom, ali mu je rezultat bio poražavajući, jer je Rački dokazao upravo obrnuto od onog što je tvrdio. Šišić je bio još manje uvjerljiv. Po njemu »rapski biskup Grgur« zove Normane »Varagorum gens što je veoma karakteristično i odaje starinu« (?).³⁰ N. Klaić, kao što je već spomenuto, inzistira na »starom nazivu za Normane (Varagorum gens)« (?). Ivanišević tvrdi da su se tako zvali Normani »bizantskim načinom« (?).³¹ Za daljnju raspravu bilo bi doista od najveće koristi da se te tvrdnje podupru nekim dokazom.³²

³⁰ F. ŠIŠIĆ, *n. dj.* (bilj. 10), 550.

³¹ Ostale, pa i najnovije autore, ne navodimo jer bi bilo suvišno.

³² Iznenađuje što Ivanišević nije pridao nešto više pozornosti Praginoj koncepciji događaja u svezi s prvim čudom. Ivanišević ne dvoji u to da su se moći sv. Krištofora nalazile u Rabu već u doba opsade. Po njemu je Praga pogriješno vrjednovao zapis »nađen u moćnika (IVANIŠEVIĆ, *n. dj.* bilj. 2., 92 tiskarska pogriješka za »moćniku«) sv. Krištofora u drvenoj ili koštanoj kutiji«, ali je to, nastavlja Ivanišević, samo posljedica poznatog načina postupanja sa sitnijim svetačkim moćima koje se stavljalno u moćnike važnijih svetaca, u ovome slučaju u moćnik sv. Krištofora. Pri tome Ivanišević nije uzeo u obzir da je moćnik sv. Krištofora izrađen u drugoj polovini XII. stoljeća i da nema nikakvih ni neizravnih ni izravnih vijesti da bi moći sv. Krištofora ranije bile smještene u neki drugi moćnik i onda tek u drugoj polovini XII. stoljeća premještene u novi. Usto, Ivanišević se nije osvrnuo ni na okolnost da se ime Christophorus (ili slično) ne nalazi ni u jednoj jedinjoj ispravi prije god. 1166. Praga je naveo poznatu ispravu iz god. 1018. sa 15 rapskih imena, jednu iz god. 1059. (vremensko određenje Račkoga) sa 12 potpisa, jednu iz god. 1086. sa 38 osoba i daljnje isprave od 1086. do 1166. Nijedna od tih isprava ne sadrži ime Krištofor, što je po Pragi dostatan dokaz da isključi u Rabu postojanje nekog štovanja toga sveca (G. PRAGA, *La traslazione di S. Niccolo e i primordi delle guerre normanne in Adriatico*, Archivio storico per la Dalmazia, vol. VI, Roma 1931., str. članka: 15). Praga ima pravo: bilo bi skrajnje čudno da do druge polovine XII. stoljeća nikada nijedan Rabljanin ne uzima ime Christophorus, ako je sv. Krištofor toliko pomogao pri opsadi spomenutoj u prvom čudu i čije bi moći navodno bile već u to vrijeme smještene u rapskoj katedrali. Praga je uvjeren da je 9. svibanj kao »dan pobjede« nedvojben, ali ga objašnjava na osnovi argumentacije koja nema nikakve veze sa sv. Krištoforom. Naime, Praga ističe da se 9. svibanj slavi u Rabu u pravilu kao *Festum Victoriae* (*n. dj.*, 101, str. članka: 28) i da nadnevak treba povezati sa 9. svibnjom kada se u Bariju slavi prijenos moći sv. Nikole »svečanost isključivo latinska, sva prožeta najtvrdokornijim, antibizantskim i antishizmatiskim duhom« (*n. dj.*, 240, str. članka: 54). Po Pragi svetkovanje 9. svibnja u Bariju i u Rabu ima isti korijen, borba Zapada s Istokom; normanski grof Amico predstavnik je Zapada koji hvata hrvatskog kralja u Kesi, tom »gnijezdu shizmatičara«. Doduše, u Rabu su u želji da istaknu svoj neukrotiv komunalni duh Rabljani izmislili navodnu pobjedu uz pomoć grčkog sveca, ali 9. svibanj je ipak dan pobjede »Zapada« nad hrvatskim kraljem Krištomir, simbolom istočnjačkih shizmatičara: »fu proprio l'Occidente e l'Oriente che il 9 maggio 1075 combatterono nelle acque del Quarnero!« zadovoljno kliče Praga (*n. dj.*, 242, str. članka: 56). Praga ističe da je ranije (u *Atti e Memorie della Società dalmata di storia patria*, vol. II, Zara, 1927., 234) mislio na vojvodu Stjepana, ali da je u međuvremenu spoznao da je Krišimir bio »decisamente antiromano« i da je grof Amico uhvatio Krišimira u Kesi tom »nido di scismatici, una delle rocche forti del partito antigregoriano«. Ipak, Pragina konstrukcija povezanosti svečanosti na dan 9. svibnja u Rabu i u Bariju posve je promašena. To smo pokušali pokazati svestranom raščlambom još god. 1987. pa ne bi imalo smisla ovdje ponavljati tu opsežnu argumentaciju. Šteta je što je

Riassunto

PROBLEMI STORICI DI ALCUNE FONTI AGIOGRAFICHE

Nel suo saggio Le fonti agiografiche concernenti gli ultimi decenni del regno di Croazia (Miscellanea »Zvonimir«, kralj hrvatski) M. Ivanišević combatte alcune tesi di recenti storici croati, riguardanti le leggende di S. Gaudenzio, S. Giovanni di Trau e S. Cristoforo e propone le proprie soluzioni. Qui si analizzano le proposte di Ivanišević e si offrono alcune osservazioni critiche.

Praga stavio svoje golemo znanje na oltar politike, umjesto da ga je primijenio na smireno povijesno istraživanje. Velika je šteta što su mnoge od tih promašenih Praginih kombinacija ušle i u neke najnovije radove naših autora.